

INKLYUZIV VA TABAQALASHTIRILGAN TA'LIMNING QIYOSIY TAVSIFLARI

Isakulova N.J.

ped.fan.dok., professor, O'zDJTU, O'zbekiston

Пертаева Эльмира Кулибаевна

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, "Қазақ тілі мен әдебиеті" кафедрасының профессордың ассистенті, филология ғылымдарының кандидаты, Qozog'iston

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv va tabaqalashtirilgan ta'limning qiyosiy tavsiflari yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'limni rivojlantirishning jahon amaliyotidagi tendentsiyalari han tahlel tilgan.

Tayanch so'z va iboralar: inklyuziv ta'lim, tabaqalashtirilgan ta'lim, jahon amaliyotidagi tendentsiyalari.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning jahon amaliyotida bir nechta tendentsiyalarni ajratish mumkin:

aksariyat Yevropa mamlakatlari va AQShda inklyuziv ta'limni joriy etish bosqichma-bosqich va demokratik xususiyatga ega;

yetarli mablag', inklyuziya talablarining bajarilishi va huquqiy qoidalarga rioya qilish jamoatchilikning inklyuziv jarayonlarga ijobiy munosabatini shakllantirishni ta'minladi;

nogiron bolalarni o'qitish uchun muassasani tanlashda ustuvorlik ota-onalarga tegishli;

inklyuziv ta'limning ko'p o'zgaruvchanligi qo'llab-quvvatlanadi, bunda o'quvchilarning aksariyati rivojlanishida jiddiy nuqsonlari bo'lmagan bolalardir;

yoshligidan bolalarga tuzatish va kompensatsiya yordami tashkil etilgan va kengaytirilmoqda;

inklyuziv ta'lim nogiron bolalarning ma'lum bir qismi uchun ta'lim berish uchun mo'ljallangan ta'lim tizimining faqat bir qismi ekanligini anglab etdi;

inklyuziv ta'limning cheksiz kengayishi tendentsiyasi tanqid qilinmoqda, bunda Amerika rivojlanish nogironligi bo'lgan shaxslar assotsiatsiyasi maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan barcha bolalarni inklyuziv ta'lim bilan qamrab olishni, ommaviy maktabda bolalarga ixtisoslashtirilgan yordamdan voz kechishni va asta-sekin maxsus ta'limni bekor qilishni talab qiladi [1].

Inklyuziv ta'lim va tabaqalashgan ta'lim (differensiyal ta'lim) o'rtasida ba'zi asosiy farqlar mavjud, chunki ularning maqsadlari, uslublari, va pedagogik yondashuvlari turlicha. Ikkala ta'lim tizimi ham o'quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga oladi, lekin ularni amalga oshirishda turli yo'nalishlar mavjud.

Quyida inklyuziv va tabaqalashgan ta'limning qiyosiy tavsiflari keltirilgan (1-jadvalga qarang):

1-jadval.

Inklyuziv va tabaqalashgan ta'limning qiyosiy tavsiflari

Qiyosiy tavsiflar	Inklyuziv ta'lim	Tabaqalashgan ta'lim
Ta'limga yondashuv	Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi barcha o'quvchilarni, shu jumladan maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni birgalikda ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Bu tizimda ta'lim jismoniy va psixologik cheklovlari bo'lgan o'quvchilarni ham qamrab oladi, shuningdek, ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan o'qitish usullari va vositalari ishlatiladi	Tabaqalashgan ta'limda o'quvchilarni ularning individual qobiliyatlari, bilim darajasi yoki o'rganish tezligi asosida guruhlarga ajratish tavsiya etiladi. Bu tizimda o'quvchilar uchun qiyinlashtirilgan yoki yengillashtirilgan materiallar taqdim etiladi, maqsad har bir o'quvchining o'z darajasida muvaffaqiyatga erishishidir
Ta'lim tizimining maqsadi	Ta'lim jarayonining maqsadi barcha o'quvchilarning teng huquqliligini ta'minlashdir. Inklyuziv ta'limda ijtimoiy adolatni oshirish, o'quvchilarning farqliliklarini hurmat qilish va ularni birga o'qitish asosiy maqsad hisoblanadi	Tabaqalashgan ta'limda har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini optimallashtirish va o'quvchilarni o'z darajasida muvaffaqiyatga erishishga yo'naltirishga qaratilgan
O'quvchilarni guruhlarga ajratish	O'quvchilarni ajratmasdan, barcha o'quvchilar birgalikda o'qitiladi. Maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar o'z jismoniy yoki psixologik cheklovlariga qaramay, umumiy sinfda ta'lim olishadi	O'quvchilarni ularning individual ehtiyojlari va o'rganish tezligiga qarab guruhlarga ajratishadi. Masalan, ba'zi o'quvchilar uchun maxsus yordam ko'rsatilishi mumkin, boshqalariga esa yanada murakkab materiallar taqdim etiladi
Pedagogik yondashuv	O'qituvchilar barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ta'limni individualizatsiya qilishga harakat qiladilar. Bu, maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar uchun qo'shimcha yordam va moslashtirilgan usullarni taqdim etishni talab etadi	Ta'lim jarayonida o'qituvchilar o'quvchilarni turli darajalarga ajratib, ularga moslashtirilgan materiallarni taklif qilishadi. O'qitish metodlari o'quvchilarning individual bilim darajalariga qarab farq qiladi
Ehtiyojlar-ni qondirish usuli	Barcha o'quvchilarning ehtiyojlari bir xil tarzda qondirilmaydi. Har bir o'quvchining ehtiyojiga moslashtirilgan individual yordam (masalan, nutq terapevti, psixologik yordam, maxsus didaktik materiallar) taqdim etiladi. Bunda o'quvchilarning farqlari hurmat qilinadi va ular birgalikda o'qiydilar	Bu tizimda o'quvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv materiallari va usullari taqdim etiladi. Masalan, bilim darajasiga qarab o'quvchilar uchun murakkab yoki yengilroq topshiriqlar va testlar tayyorlanadi
Ijtimoiy jihatlar	Inklyuziv ta'lim tizimi ijtimoiy tenglikni targ'ib qiladi, barcha o'quvchilarni birgalikda o'qitish orqali jamiyatda ijtimoiy integratsiyani	Tabaqalashgan ta'lim ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilmagan. O'quvchilar o'z darajalari bo'yicha guruhlarga ajratiladi, bu

	rivojlantiradi. Bu yondashuv ijtimoiy ko'nikmalarni, shuningdek, hamdardlik va bag'rikenglikni rivojlantiradi	esa ba'zi hollarda tenglikni ta'minlashga xalaqit berishi mumkin
Baholash usullari	Inklyuziv ta'limda baholash o'quvchining individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab farq qiladi. Baholash jarayoni o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga asoslangan bo'lishi kerak, bu esa o'quvchini rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi yondashuvni ta'minlaydi	Baholashda o'quvchilarning bilim darajasiga moslashtirilgan testlar yoki topshiriqlar ishlatiladi. Har bir guruh o'z darajasida baholanadi va natijalar o'quvchining o'z darajasiga mos keladigan yutuqlarini ko'rsatadi
Moslashuv darajasi	Ta'lim jarayoni individual ehtiyojlarga moslashtiriladi va o'quvchilarni teng imkoniyatlar bilan ta'minlashga qaratilgan. Bu tizimda o'qituvchilar barcha o'quvchilarning farqlarini hisobga oladi	Bu tizimda o'quvchilarni yuksaltirish yoki pastga tushirish darajasi mavjud, ya'ni o'quvchilarni bilim darajasiga qarab guruhlarga ajratish amalga oshiriladi

Har ikkala tizim ham o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olishga qaratilgan bo'lsa-da, inklyuziv ta'lim ko'proq ijtimoiy integratsiya va tenglikni ta'minlashga qaratilgan, tabaqalashgan ta'lim esa har bir o'quvchining maxsus ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirilgan bilim olishni ko'zlaydi. “Inklyuzivlik” va “inklyuziv ta'lim” tushunchalari mazmunidagi farqlarni yaxshiroq tushunish uchun keling, pedagogikada mazmuni allaqachon ishlab chiqilgan “differensiatsiya” va “differensiallashgan ta'lim” tushunchalari bilan o'xshashlik keltiramiz [2] (2-jadvalga qarang):

2-jadval.

**“Inklyuzivlik” va “differensiatsiya” tushunchalari mazmunidagi farqlar
va o'xshashlik**

Differensiya	Analogiya (uslubiy, ko'proq nazariy, mafkuraviy tushuncha, pozitsiya, ko'p qirrali pedagogik hodisani aks ettiradi)	Inklyuziv
Differensiallashgan yondashuv	Yondashuv uslubiy kategoriya, o'qituvchining (o'qituvchi yoki tashkilot rahbarining) uslubiy yo'nalishi, o'zaro bog'liq g'oyalar, tushunchalar va pedagogik faoliyat usullarining ma'lum bir xarakterli to'plamidan foydalanishni rag'batlantirish (G.K. Selevko). Pedagogik jarayonda qo'llaniladigan va texnologiya bilan belgilanadigan faoliyatning maqsadlari, mazmuni, usullari, vositalari va usullari to'plamiga ma'lum bir urg'u (I.M.Osmolovskaya)	Inklyuziv yondashuv
Differensiallashgan ta'lim	G'oyalarning amaliyotga tatbiq etilishi	Differensiallashgan ta'lim
Differensiallashgan ta'lim		Differensiallashgan ta'lim

Differentsial va inklyuziv ta'lim ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

1. O'qish davomiyligi.
2. Sinfni to'ldirish.
3. Pedagogik tarkibi.
4. Talabalarning o'qituvchilar va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlari vaqti.
5. Bolalarning ota-onalari bilan o'zaro munosabatlari vaqti.
6. Shaxsiy o'zaro ta'sir koeffitsiyenti.
7. Ta'lim muhitining turi.
8. Ta'lim muhitidagi munosabatlar turi (3-jadvalga qarang):

3-jadval.

Differentsial va inklyuziv ta'lim ko'rsatkichlari

№	Differentsial va inklyuziv ta'lim ko'rsatkichlari	Tabaqalashtirilgan ta'lim (IV turdagi maktab)	Inklyuziv ta'lim (ommaviy maktab)
1.	O'qish davomiyligi	12 yil	11 yil
2.	Sinfni to'ldirish	12 o'quvchi	25 o'quvchi +3 ko'zi ojiz
3.	Pedagogik tarkibi	Tiflopedagoglar, o'qituvchilar, nutq terapevtlari, o'qituvchilar	O'qituvchilar
4.	Talabalarning o'qituvchilar va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlari vaqti	Kuniga 12 soat	Kuniga 5 soat
5.	Bolalarning ota-onalari bilan o'zaro munosabatlari vaqti	yo'q	Kunning ikkinchi yarmi
6.	Shaxsiy o'zaro ta'sir koeffitsiyenti	$\kappa=2$ soat: 12 o'quvchi $\kappa=1$	$\kappa=5$ soat: 28 o'quvchi $\kappa=0.18$
7.	Ta'lim muhitining turi	Tuzatish. Maxsus jihozlangan. texnik vositalar	Ta'lim
8.	Ta'lim muhitidagi munosabatlar turi	Insonparvar, pedotsentrik, bag'rikeng	Raqobatbardosh. Muvaffaqiyat va shaxsiy yutuqlarga yo'naltirilgan

Xulosa qilib aytganda inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga, shu jumladan, maxsus ehtiyojlarga ega bo'lganlarga, teng imkoniyatlar yaratish maqsadida ta'limni birgalikda va individual ehtiyojlarga moslashtirilgan holda amalga oshiradi. Tabaqalashgan ta'lim esa o'quvchilarning bilim darajasi va o'rganish tezligiga qarab guruhlarni ajratib, ta'limni moslashtirishga qaratilgan yondashuvni qo'llaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Пальтова А.Е. Сравнение возможностей дифференцированного и инклюзивного образования на примере обучения слабовидящих. СРАВНЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО И ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ (present5.com)
2. NOU nr. 18. Rett til læring. Kunnskapsdepartementet, Oslo, 2009.